

**ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
УКРАЇНИ**

На правах рукопису

Волобуєва Ірина Анатоліївна

**Система дидактичних ігор та вправ як засіб
формування зорових сенсорних умінь учнів
1-2 класів**

13.00.01 — теорія та історія педагогіки

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата педагогічних
наук**

Київ - 1996

37/100/091

№. 36412

Дисертацією є рукопис

ЛННБ України ім.В.Стефаника

Робота виконана в Бердянському інституті ім. П.Д.Осипенко

00760652 (Q)

Науковий керівник - академік АПН України, доктор педагогічних наук, професор САВЧЕНКО Олександра Яківна.

Офіційні опоненти: - доктор педагогічних наук, професор ПАЛАМАРЧУК Валентина Федорівна

- кандидат психологічних наук, доцент ПРОСКУРА Олена Василівна

Провідна установа - Київський міжрегіональний інститут удосконалення вчителів ім. Б.Грінченка.

Захист відбудеться 10 січня 1997 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.32.02 в Інституті педагогіки АПН України (252001, Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 8).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту.

Автореферат розісланий 10 грудня 1996 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

М.П.Легкий

Загальна характеристика дисертаційної роботи

Актуальність дослідження. Необхідною умовою успішного навчання молодших школярів є їх сенсорний розвиток, оскільки із сприймання предметів та явищ навколишнього світу починається процес його пізнання. Серед перцептивних процесів, які потребують удосконалення, першорядне значення має формування у шести-семирічних учнів зорових сенсорних умінь, тому що найбільшу частину інформації про дійсність вони отримують саме зорово.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що найбільш повно опрацьований психологічний аспект формування зорових сенсорних умінь у світлі теорії розвитку сприймання шляхом утворення перцептивних дій (О.В.Запорожець, В.П.Зінченко, Л.А.Венгер, А.Г.Рузьська, М.М.Підд'яків, Н.П.Сакуліна, О.П.Усова та ін.). Дидактичний аспект проблеми досліджений стосовно визначення загального змісту, методів і форм перцептивного розвитку учнів 1-2 класів (Н.М.Бібік, С.Л.Коробко, В.Ф.Олійник, О.В.Проскура, О.Я.Савченко і ін.). Разом з тим, способи і засоби формування зорових сенсорних умінь потребують подальшого вивчення — існуючі в методиці початкового навчання ігри та вправи не утворюють цілісну систему, яка одночасно урахує психологію і дидактику сприймання.

Недостатнє теоретичне опрацювання проблеми удосконалення зорового сприймання учнів шести-семи років, а також потреби педагогічної практики обумовили вибір теми дисертації: "Система дидактичних ігор та вправ як засіб формування зорових сенсорних умінь **учнів 1-2 класів**"

Об'єкт дослідження — процес формування зорових

сенсорних умінь молодших школярів.

Предмет дослідження — дидактичні засоби формування зорових сенсорних умінь учнів 1-2 класів.

Мета дослідження — підвищити ефективність навчання учнів 1-2 класів зоровому сприйманню шляхом розробки та впровадження в навчальний процес спеціальної системи дидактичних ігор та вправ.

У дослідженні була перевірена **гіпотеза**: формування зорових сенсорних умінь учнів 1-2 класів буде ефективним через систему дидактичних ігор та вправ, у конструюванні якої одночасно ураховані психологічні особливості перцептивних дій (види, структура, механізм утворення) і дидактичні умови включення у процес навчання: поетапний характер, міжпредметний навчальний зміст, безперервність впливу, сполучення індивідуальних, групових, фронтальних форм виконання в урочний та позаурочний час.

Завдання дослідження:

1. Визначити рівні сформованості зорових сенсорних умінь учнів 1-2 класів в умовах діючого педагогічного досвіду.

2. Розробити систему дидактичних ігор та вправ по формуванню зорових сенсорних умінь учнів 1-2 класів та методику її включення у навчальний процес.

3. Експериментально перевірити ефективність розробленої системи дидактичних ігор та вправ.

Методологічною основою дослідження стали положення діалектико-матеріалістичної теорії пізнання про орієнтуючу та регулюючу функції сприймання, про взаємозв'язок сприймання з іншими формами психічної діяльності; теорія розвивального навчання, яка обґрунтовує взаємозв'язок формування зорових сенсорних умінь із загальним психічним розвитком молодших

школярів; концепція системного підходу до вивчення явищ дійсності.

Для перевірки висунутої гіпотези і вирішення поставлених завдань була опрацьована програма дослідження, яка вкочає **теоретичні та емпіричні методи**. Теоретичні методи: аналіз, зіставлення, узагальнення даних з проблеми дослідження на основі вивчення педагогічної, психологічної і методичної літератури, навчальних програм і підручників початкової ланки загальноосвітньої школи; моделювання (конструювання типів, видів, етапів дидактичних ігор та вправ, які складають систему). Емпіричні методи: спостереження за навчальним процесом з метою вивчення засобів формування зорових сенсорних умінь у досвіді вчителів початкових класів; анкетування, бесіди з учителями та учнями; вивчення результатів діяльності школярів; педагогічний експеримент у констатуючій та навчальній формі.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні суті понять "сенсорні уміння" і "зорові сенсорні уміння"; у визначенні структури зорового сенсорного уміння та механізму його утворення; у розробці принципів конструювання системи сенсорних ігор та вправ.

Теоретичне значення дослідження полягає в доповненні теорії розвивального навчання, теорії розвитку сприймання шляхом формування перцептивних дій, концепції змістовно-операційного вироблення загальнонавчальних умінь за допомогою розробки засобів сенсорного навчання молодших школярів.

Практичне значення дослідження визначається тим, що: а) опрацьована система дидактичних ігор і вправ, методичне керівництво її включенням до навчального процесу сприяли

істотному підвищенню якості сприймання учнями кольору, форми, величини і просторових відношень предметів; б) дидактичні ігри та вправи можуть бути безпосередньо використані учителями початкових класів на уроках образотворчого мистецтва, математики, трудового навчання, у позаурочний час, а також ураховані методистами під час укладання методичних і навчальних посібників.

На захист виносяться:

1. Психолого-педагогічні вимоги до конструювання системи ігор та вправ:

- поєднання двох форм навчання — ігор та вправ;
- орієнтація на весь склад зорового відображення;
- відповідність до загальної структури зорових сенсорних умінь;
- забезпечення інтеріоризації перцептивних дій;
- опора на взаємодію моно- і полісенсорних способів обстеження властивостей предметів.

2. Структура системи, яка включає дидактичі ігри і вправи різних:

- модальностей (кольорові, просторові);
- змісту (по формуванню еталонних уявлень, моно- і полісенсорних способів обстеження);
- типів (класифікація, серіація, вибір об'єктів і відтворення їх властивостей);
- варіантів (предметне сполучення об'єктів, їх перцептивне співвіднесення, співвіднесення по пам'яті).

3. Дидактичні умови включення системи ігор та вправ у процес навчання:

- міжпредметний характер змісту ігор та вправ;
- різноманітність видів дидактичних ігор та вправ;

- сполучення індивідуальних, групових і фронтальних форм навчання;
- поетапне виконання дидактичних ігор і вправ;
- взаємозв'язок урочної та позаурочної роботи.

Апробація роботи.

Упровадження результатів дослідження здійснювалося у процесі експериментальної роботи у СШ № 7, 13 м.Бердянська та Андровської середньої школи Бердянського району Запорізької області.

Основні положення дисертації викладені та обговорені на методичних об'єднаннях і семінарах учителів м.Бердянська і Бердянського району; на засіданнях кафедри педагогіки і психології Бердянського педінституту, лабораторії початкового навчання Інституту педагогіки АПН України.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку літератури (250 джерел), додатків. Робота викладена на 198 сторінках, містить 21 таблицю, 17 рисунків.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання дослідження, висувається гіпотеза, розкривається теоретичне і практичне значення роботи, формулюються основні положення, які виносяться на захист.

У першому розділі проаналізовані психолого-педагогічна література, масовий педагогічний досвід в аспекті формування зорових сенсорних умінь, виявлені особливості оволодіння шести-семирічними учнями досліджуваними уміннями.

У другому розділі визначені теоретичні підходи до побудови системи дидактичних ігор і вправ, описана методика її включення у педагогічний процес, простежений вплив системи

ігор та вправ на формування зорових сенсорних умінь учнів 1-2 класів.

У висновках підведені підсумки роботи і визначені аспекти подальшого вивчення проблеми.

Додатки містять сенсорні ігри, вправи і цікаві завдання.

Основний зміст роботи

Багатогранність і складність процесів зорового сприймання стали причиною проведення цілого ряду досліджень, проаналізованих у роботі в двох аспектах:

- психологічному, який передбачає визначення зорового сенсорного уміння як психолого-педагогічної категорії, з'ясування його структури і механізму утворення;

- педагогічному, який обґрунтовує необхідність і способи спеціального керівництва процесом оволодіння учнями зоровими уміннями.

Першорядне значення у визначенні досліджуваних умінь мали положення теорії розвитку сприймання шляхом формування перцептивних дій.

Згідно з цією теорією зорове сенсорне уміння — це виконання цілісної системи інтеріоризованих зорових перцептивних дій для найбільш раціонального обстеження кольорових і просторових властивостей предметів на основі оволодіння перцептивними операціями і засвоєння сенсорних еталонів.

У відповідності до системи відображення зорові сенсорні уміння поділяються на такі види:

а) кольорові — за розрізненням кольорових властивостей предметів;

б) просторові — за розрізненням просторових властивостей предметів, а саме: їх форми, розміру і положення у просторі.

Узагальнена **структура** зорових умінь обох видів містить завдання, засоби і операції.

Завданнями сенсорних умінь є обстеження предметів, відображення об'єктивної природи їх зовнішніх властивостей і відношень.

Засоби здійснення зорових умінь являють собою системи вироблених суспільством і засвоюваних кожною людиною сенсорних еталонів — загальноприйнятих зразків чуттєвих властивостей і відношень предметів (кольори спектра, їх відтінки; система геометричних фігур, шкала мір і ін.).

Операції — це раціональні способи обстеження предметів і явищ, способи порівняння їх властивостей з еталонами (знаходження об'єкта, виділення інформативних ознак, ознайомлення з виділеними ознаками, порівняння слідів пам'яті з отриманою інформацією, категоризація, називання обстежуваної властивості).

Механізмом формування зорових умінь є інтеріоризація перцептивних дій, яка здійснюється у три етапи: від зовнішніх предметних маніпуляцій з реальними об'єктами —> до перцептивних розгорнутих операцій з матеріальними об'єктами, але без їх предметного сполучення і далі —> до згорнутих перцептивних операцій, які проводяться з еталонами-уявленнями.

Організація спеціального педагогічного керівництва процесом формування в учнів початкових класів зорових умінь має досить тривалу історію, оскільки сенсорне виховання дітей було важливою проблемою протягом багатьох етапів розвитку

дидактики. У сучасній теорії початкового навчання опрацьовані цілком визначені рекомендації по здійсненню зорового перцептивного розвитку учнів.

Зокрема, розглянуті:

а) **зміст** навчання зоровому сприйманню, яке складає формування умінь розрізнявати колір, форму, розмір, просторове положення предметів шляхом розширення, поглиблення у дітей еталонних уявлень та удосконалення способів обстеження;

б) **методи** розвитку зорової перцепції, провідним із яких вчені вважають повноцінне обстеження предметів і явищ. При цьому установлений порядок раціонального обстеження, визначені його узагальнені способи, виявлені особливості обстеження залежно від поставленої задачі, вивчені можливості організації обстеження на основі взаємодії аналізаторів;

в) **форми** сенсорного навчання - дидактичні ігри та вправи.

Слід відмітити, що це питання залишається поки що найменш опрацьованим: не розглянуті принципи об'єднання сенсорних ігор та вправ у єдину систему, не визначені необхідні види і типи обох форм навчання, відсутня їх обґрунтована класифікація, не проаналізовані умови ефективного включення системи у педагогічний процес.

Вивчення стану проблеми дослідження у практиці початкового навчання (у дослідженні брали участь 254 учня 6 експериментальних і 6 контрольних класів СШ № 7, 13 м.Бердянська і Андрівської середньої школи Бердянського району, а також 80 учителів шкіл м.Бердянська і Бердянського району Запорізької області) дозволяє стверджувати, що розвитку зорових умінь молодших школярів приділяється певна увага — навчальними програмами наголошується необхідність

формування таких умінь протягом 1-2 класу, у підручниках наявний відповідний ілюстративний матеріал, методичними посібниками рекомендуються різноманітні вправи. Однак для масової педагогічної практики у цілому характерна непослідовність дій вчителів, яка пояснюється їх слабкою орієнтацією у способах і засобах сенсорного розвитку учнів, а методичний апарат підручників та посібників потребує спеціальної додаткової системи ігор і вправ, яка урахує основні закономірності зорової перцепції.

Виявлені у результаті аналізу існуючого педагогічного досвіду недоліки у дидактичному забезпеченні перцептивного розвитку учнів неминуче позначаються на рівнях оволодіння дітьми зоровими сенсорними вміннями.

Констатуючий експеримент, проведений за діагностичними методиками Л.А.Венгера, дозволив установити, що досліджувані вміння у першо- та другокласників остаточно не сформовані і знаходяться на низькому і середньому рівні розвитку (див. табл. № 1).

Таблиця № 1.

Рівні оволодіння учнями 1-2 класів зоровими вміннями (у %)

Рівні	високий		достатній		середній		низький	
	1	2	1	2	1	2	1	2
Рік навчання	1	2	1	2	1	2	1	2
1. Кольорові вміння	10	20	10	20	30	30	50	30
2. Просторові вміння	10	10	10	20	30	40	50	30

Найбільш висока результативність другокласників стосується лише кількісних показників, у той час як якісні характеристики виконання діагностичних завдань в учнів обох вікових груп схожі: у шести-семилітніх школярів немає чітких уявлень про кольорові та просторові еталони як нормативні системи з особливими міжелементними зв'язками, інтеріоризація способів обстеження не завершена, тобто вони не переведені остаточно у зоровий план, не засвоєні слова-назви кольорів спектра та їх відтінків, геометричних форм, параметрів величини, а також слова, які фіксують просторові відношення між предметами.

Так, в учнів обох вікових груп повною мірою сформоване уміння розрізнявати об'єкти за кольоровим тоном. Про цю ознаку кольору у всіх дітей є стійкі еталонні уявлення, способи обстеження об'єктів різних тонів достатньо інтеріоризовані і є по суті миттєвими зоровими співвіднесеннями.

Еталонні уявлення про такі ознаки кольору, як його світлота та насиченість, остаточно не сформовані ні у першокласників, ні у другокласників. Часто для адекватного розрізнення дітям недостатньо зорового порівняння і багато хто з них використовують сполучення об'єктів до збігу відтінків, тобто способи обстеження світлоти і насиченості перебувають на стадії переходу від першого до другого етапу інтеріоризації.

У школярів майже немає уявлень про розміщення кольорів у спектрі та розподіл їх на групи теплих-холодних.

Щодо сприймання просторових властивостей предметів виявлено, що всі учні 1-2 класів уміють розрізнявати фігури простої геометричної форми — квадрат, прямокутник, трикутник, круг, овал, трапецію, для чого їм достатньо лише побіжного погляду на об'єкти такої форми.

Проте сприймання фігур складної форми здійснюється дітьми з низькою результативністю, причому труднощі розрізнення таких форм викликані недостатньо чіткими уявленнями про просторові відношення між предметами, які пов'язані перш за все з напрямом і відстанню. У більшості випадків для успішного розрізнення фігур складної форми учням потрібне предметне накладання об'єктів.

Величина предметів диференціюється першо- та другокласниками абсолютно точно лише у тих випадках, коли фігури відрізняються одним параметром величини (стороною квадрата, діаметром круга) і відмінності ці достатньо виражені; якщо ж фігури розрізняються кількома параметрами величини, які необхідно ураховувати одночасно (шириною і довжиною прямокутників, довжиною верхньої та нижньої основи трапецій), то диференціація величини різко погіршується, і діти використовують накладання об'єктів до повного збігу їх контурів.

Зі значними труднощами учні обох експериментальних груп зустрічаються при оперуванні словами-назвами окремих кольорових тонів — оранжевого, блакитного, синього, фіолетового, деяких геометричних форм, зокрема, прямокутника, овала, більшості параметрів величини — довгий-короткий, широкий-вузький, високий-низький, а також багатьох просторових відношень. І хоча знання або незнання відповідних слів на виконання перцептивних дій, власне, не впливає, проте слабке засвоєння назв свідчить про те, що процеси сприймання у дітей шести-семилітнього віку не мають належного осмисленого і категоріального характеру.

У відповідності до даних констатуючого експерименту і гіпотези дослідження була побудована модель формуючого

експерименту, яка містить побудову системи дидактичних ігор та вправ і опрацювання методики її включення у навчальний процес.

Принципи конструювання експериментальної системи визначені на основі урахування психолого-педагогічних закономірностей формування зорових умінь як перцептивних дій.

Насамперед система повинна об'єднувати **дві форми навчання:**

1) вправи, які забезпечують цілеспрямоване формування зорових умінь шляхом безпосереднього педагогічного впливу, і

2) дидактичні ігри, які формують перцептивні процеси опосередковано, через цікаві моменти.

Залежно від складу зорового відображення ігри та вправи повинні бути двох **модальностей:**

1) по формуванню кольорових умінь;

2) по формуванню просторових умінь.

Відповідно до структури сенсорного уміння обидві форми навчання у межах кожної модальності необхідно класифікувати на групи різного **змісту:**

а) по оволодінню сенсорними еталонами (кольоровими та просторовими) і

б) по оволодінню способами обстеження зовнішніх властивостей предметів (кольорових і просторових).

Оскільки у системах сенсорних еталонів взаємовідношення елементів підлегли принципам класифікації і серіації, то для організації засвоєння дітьми всіх міжелементних зв'язків слід передбачити такі **типи ігор та вправ по оволодінню сенсорними еталонами:**

- а) на класифікацію кольорових і просторових об'єктів та
- б) на серіацію таких об'єктів сприймання.

Способи обстеження залежать від поставленої задачі: чим складніша перцептивна задача, тим старанніше треба обстежувати властивості об'єктів для її вирішення. Найбільш вимогливими в плані сприймання є задачі вибору за зразком, коли самих об'єктів більше, ніж зразків, і задачі на відтворення властивостей зразка, коли необхідно безперервне порівняння зразка і створюваної копії. У зв'язку з цим в систему треба включати такі типи ігор та вправ по оволодінню способами обстеження:

- а) на вибір-ідентифікацію кольорових і просторових об'єктів;
- б) на відтворення кольорових і просторових властивостей зразка.

Для забезпечення інтеріоризації способів обстеження, тобто поетапного їх переведення в зоровий план, необхідно, щоб ігри та вправи обох типів передбачали три **варіанти** перцептивних операцій:

- 1) предметні маніпуляції з матеріальними об'єктами;
- 2) перцептивне співвіднесення матеріальних об'єктів без їх предметного сполучення;
- 3) вибір або відтворення властивостей за уявленням.

В удосконаленні способів обстеження просторових властивостей найважливіше значення має їх **полісенсорне сполучення** — зорово-дотикове. Причому, використовувати полісенсорне обстеження найбільш раціонально на другому етапі інтеріоризації, коли предметні сполучення вже неможливі, а суцільно зорові співвіднесення ще недосконалі, і тому око потребує допомоги руки.

Характер включення дидактичних ігор та вправ різних типів у навчальний процес обумовлений його специфічними особливостями.

Навчальними програмами 1-2 класів сенсорне виховання як особливий процес не виділяється, тому формування зорових умінь можливе лише на основі здійснення **міжпредметних зв'язків** (математика, трудове навчання, образотворче мистецтво), забезпечення **взаємозв'язку урочної та позаурочної роботи, сполучення індивідуальних, групових і фронтальних форм навчання.**

Внаслідок того, що різні навчальні предмети і форми роботи у 1-2 класах мають неоднакові можливості для розвитку перцептивних процесів молодших школярів, необхідно передбачити різні **види сенсорних вправ і дидактичних ігор.**

Вправи, які спрямовані тільки на сприймання об'єктів і не потребують великих затрат часу, мають **локальний характер** і можуть включатися у процес навчання як фрагменти уроків математики, трудового навчання, образотворчої діяльності і виконуватися фронтально, групами, парами, індивідуально. Їх можна використовувати для індивідуального коректування і проводити у цьому випадку в позаурочний час. Якщо ж сприймання об'єктів є умовою виконання більш складної практичної або пізнавальної задачі, на вирішення якої потрібно чимало часу, то такі вправи мають **комплексний характер** і можуть виконуватися на уроках чи заняттях образотворчої, трудової діяльності по виготовленню аплікацій, орнаменту, закладок, листівок, ліпленню з пластиліну, малюванню з природи та ін., проводитися з учнями всього класу або з окремими групами.

З урахуванням характеру та складності ігрової дії

доцільно включати у навчальний процес і такі види дидактичних ігор, як настільні, ігри-змагання, рухливі ігри і сюжетно-рольові. Вони можуть бути фрагментами уроків, або виконуватися у позаурочний час фронтально, групами, парами, індивідуально.

Важливо при цьому забезпечити комплексне планування різних видів дидактичних ігор та вправ залежно від конкретної перцептивної задачі.

Керівництво виконанням ігор та вправ будь-якого типу або виду визначається операційним складом перцептивної дії і, незважаючи на деякі відміни, повинно включати такі елементи:

а) постановку задачі;

б) організацію обстеження об'єктів і виконання на цій основі дій (класифікацію, серіацію об'єктів, вибір за зразком або відтворення його властивостей);

в) підведення підсумків.

Загальна послідовність виконання всіх дидактичних ігор та вправ, які об'єднуються в систему, визначається логікою формування перцептивних дій і можливостями організації навчального процесу. Формування способів обстеження завжди передбачає наявність чітких еталонних уявлень, тому у першому класі доцільне виконання ігор та вправ по формуванню кольорових і просторових еталонів, починаючи з класифікації об'єктів, як більш легкої задачі, з наступним переходом до їх серіації, як більш важкої задачі. У другому класі доцільне виконання ігор та вправ по формуванню способів обстеження у такому порядку — від вибору об'єктів за зразком до відтворення його властивостей.

Згідно із зазначеними принципами конструювання системи дидактичних ігор та вправ методика формуючого експерименту

передбачала такі етапи:

1. Формування в учнів чітких уявлень про системи кольорових і просторових еталонів (1 клас).

2. Формування в учнів способів обстеження кольорових і просторових властивостей предметів (2 клас).

На кожному етапі дидактичні ігри та вправи об'єднувалися в окремі серії за спільністю перцептивних задач. У межах кожної серії передбачалося виконання певних видів ігор та вправ у взаємозв'язку урочної та позаурочної діяльності учнів, а також у відповідності до програмового матеріалу з різних навчальних предметів: **математика** (теми: "Виділення з групи предметів одного чи кількох предметів, які володіють певними властивостями (колір, розмір, форма)", "Розміщення предметів у просторі (зверху, знизу, між, зліва, справа, поза, усередині)", "Порівняння предметів за розмірами (більший, менший, довший, коротший, такої самої довжини, широкий, вузький, товщий, тонкий)", "Геометричні фігури — круг, трикутник, чотирикутник, п'ятикутник", "Розпізнавання багатокутників" та ін.); **образотворче мистецтво** (теми: "Розвиток спостережливості і зорової пам'яті", "Розвиток сприймання, відтворення кольорів", "Розвиток тактильних та кінестезичних відчуттів", "Художні матеріали", "Малювання олівцями і фарбами", "Аплікація з паперу", "Ліплення з пластиліну", "Декоративно-прикладна діяльність" та ін.); **трудове навчання** (теми: "Папір, його властивості і призначення", "Елементи графічної грамоти", "Виготовлення виробів із використанням шаблонів", "Виготовлення об'ємних виробів", "Аплікації із рослинних форм", "Будівельні споруди", "Технічний конструктор", "Обробка пластиліну", "Обробка глини" та ін.).

Поетапність включення системи ігор та вправ у процес навчання відображена у таблиці № 2.

Таблиця № 2.

Серія	Перцептивна задача ігор та вправ	Період навч. року
1	2	3
	I етап	
	1. Формування кольорових еталонів	1 клас
ЕК(к)-1 (еталони кольору - класифікація)	вибір об'єктів спектральних тонів за словом-назвою кольору і називання кольору поданого об'єкта;	I чверть
ЕК(к)-2	класифікація об'єктів на групи різних кольорових тонів;	I чверть
ЕК(к)-3	розміщення кольорових об'єктів у спектральній послідовності;	II чверть
ЕК(к)-4	класифікація кольорових об'єктів на групи теплих і холодних тонів;	II чверть
ЕК(с)-5 (еталони кольору - серіація)	серіація об'єктів різних відтінків одного кольорового тону у порядку зростання (убування) світлоти або насиченості.	III чверть
	2. Формування просторових еталонів	1 клас
ЕФ(к)-1 (еталони форми)	вибір об'єктів за словом - назвою форми і називання форми поданого об'єкта;	I чверть
ЕФ(к)-2	класифікація об'єктів на групи різних геометричних фігур;	I чверть

1	2	3
<p>ЕП(к)-3 (еталони просторових відношень)</p> <p>ЕВ(к)-4 (еталони величини)</p> <p>ЕВ(с)-5</p>	<p>називання просторових відношень між об'єктами і розміщення об'єктів за словом-назвою просторових відношень;</p> <p>називання параметрів величини, класифікація об'єктів на групи за словом-назвою параметра величини;</p> <p>серіація об'єктів різної величини у зростаючий (убуваючий) ряд.</p>	<p>II чверть</p> <p>III чверть</p> <p>III чверть</p>
II етап		
<p>СОК(і)-1 (способи обстеження кольору - ідентифікація)</p> <p>СОК(і)-2</p> <p>СОК(і)-3</p> <p>СОК(в)-1 (способи обстеження кольору - відтворення)</p> <p>СОК(в)-2</p>	<p>1. Формування способів обстеження кольорових властивостей предметів</p> <p>ідентифікація кольорових об'єктів у процесі їх предметного співвіднесення із зразком;</p> <p>ідентифікація кольорових об'єктів без їх предметного співвіднесення із зразком;</p> <p>ідентифікація кольорових об'єктів за уявленим зразком;</p> <p>відтворення заданого кольорового відтінку в умовах предметного співвіднесення копій із зразком;</p> <p>відтворення заданого кольорового відтінку без предметного співвіднесення копій із зразком;</p>	<p>2 клас</p> <p>I чверть</p> <p>I чверть</p> <p>II чверть</p> <p>II чверть</p> <p>III чверть</p>

1	2	3
СОК(в)-3	відтворення заданого кольорового відтинку за уявленим зразком.	III чверть
<p>СОФ(і)-1 СОФ(в)-1 (способи обстеження форми)</p> <p>МСОФ(і)-2 МСОФ(в)-2 (моносенсорні способи обстеження форми)</p> <p>пСОФ(і)-2 пСОФ(в)-2 (полісенсорні способи обстеження форми)</p> <p>СОФ(і)-3 СОФ(в)-3</p> <p>СОВ(і)-1 (способи обстеження величини)</p>	<p>2. Формування способів обстеження просторових властивостей предметів</p> <p>ідентифікація, відтворення складної форми об'єктів у процесі їх предметного співвіднесення із зразком;</p> <p>зорова ідентифікація об'єктів складної форми без їх предметного співвіднесення із зразком; відтворення складної форми на основі зорового обстеження зразка без предметного співвіднесення з ним копій (моделей);</p> <p>зорово-дотикова ідентифікація об'єктів складної форми без їх предметного співвіднесення із зразком; відтворення складної форми на основі зорово-дотикового обстеження зразка без предметного співвіднесення з ним копій (моделей);</p> <p>ідентифікація, відтворення складної форми об'єктів за уявленим зразком;</p> <p>ідентифікація об'єктів різної величини у процесі їх предметного співвіднесення із зразком;</p>	<p>2 клас</p> <p>I чверть</p> <p>II чверть</p> <p>II чверть</p> <p>III чверть</p> <p>I чверть</p>

1	2	3
МСОВ(і)-2 МСОВ(в)-2	зорова ідентифікація об'єктів різної величини без їх предметного співвіднесення із зразком; відтворення відносної величини предметів на основі зорового обстеження зразка без предметного співвіднесення з ним копій (моделей);	II чверть
пСОВ(і)-2 пСОВ(в)-2	зорово-дотикова ідентифікація об'єктів різної величини без їх предметного співвіднесення із зразком; відтворення відносної величини предметів на основі зорово-дотикового обстеження зразка без предметного співвіднесення з ним копій (моделей);	III чверть
СОВ(і)-3	ідентифікація об'єктів різної величини за уявленим зразком;	III чверть
СОП(в)-1,2,3 (способи обстеження просторових відношень)	відтворення просторових відношень між об'єктами: 1) шляхом їх предметного співвіднесення із зразком; 2) без їх предметного співвіднесення із зразком; 3) за уявленим зразком.	I, II, III чверті

Вплив експериментального навчання на рівень формування зорових сенсорних умінь школярів вивчався шляхом порівняння результатів діагностуючих зрізових робіт, отриманих на завершальному етапі дослідження, з результатами контрольних класів і констатуючих зрізів, проведених до початку навчання.

Результати підсумкових зрізів свідчать про те, що у дітей, які пройшли спеціальне навчання, зорові уміння сформувалися

у більшості випадків на високому рівні. Цей висновок зроблений нами на підставі урахування трьох найважливіших показників: повноти еталонних уявлень, досконалості способів обстеження і точності оперування відповідними словами-назвами.

Так, в учнів експериментальних класів є чіткі уявлення про системи кольорових еталонів із всіма міжелементними зв'язками: засвоєні послідовність розміщення кольорових тонів у спектрі, ділення кольорів на групи теплих-холодних, відношення між світлотними відтінками та відтінками по насиченості. Інтеріоризація способів обстеження кольору повністю завершена, і перцептивні операції являють собою сугубо зорові співвіднесення без будь-яких спроб з боку учнів до зовнішнього зближення об'єктів сприймання. Діти вільно оперують назвами усіх кольорів спектра — словесно визначають відношення між будь-якими відтінками, точно зазначаючи ступінь вираженості їх світлоти і насиченості.

У системі просторових еталонів поряд з уявленнями про просту геометричну форму учнями засвоєні відношення між предметами за величиною, навіть якщо величина розрізняється кількома параметрами, а також уявлення про просторові відношення предметів стосовного один одного і площини аркуша. Значно поліпшилося оперування одночасно двома підсистемами еталонів, наприклад, при розрізненні фігур складної форми — еталонами форми і еталонами просторових відношень. Способи обстеження просторових властивостей цілком інтеріоризовані, причому порівняння предметів здійснюється на основі швидкого, але всебічного обстеження і без будь-якого предметного сполучення об'єктів. Одночасно з удосконаленням зорових способів обстеження в учнів відбулося засвоєння зорово-дотикових способів обстеження просторових

властивостей предметів, але полісенсорне сприймання діти використовують лише у складних для них випадках, коли потрібно особливо старанне розрізнення властивостей зразка.

Учні контрольних класів оволоділи зоровими умінями в основному на середньому і низькому рівні, тому що у них ще не сформувалися уявлення про кольорові та просторові еталони як нормативні системи, ще не завершена інтеріорізація способів обстеження, не закріплено знання слів-назв кольору, форми, величини предметів та їх положення у просторі (див. табл. № 3).

Таблиця № 3.

Рівні оволодіння учнями
експериментальних і контрольних
класів зоровими умінями (у %)

Рівні	високий		достатній		середній		низький	
	експ.	контр.	експ.	контр.	експ.	контр.	експ.	контр.
1. Кольорові уміння	80	15	20	10	-	35	-	40
2. Просторові уміння	90	10	10	10	-	45	-	35

Отримані результати у цілому підтвердили висунуте у гіпотезі припущення і дозволили зробити такі **висновки** щодо формування зорових сенсорних умінь учнів 1-2 класів:

1. Удосконалення зорових сенсорних умінь молодших школярів є однією з найважливіших задач початкового навчання, оскільки зоровому сприйманню належить провідна роль у відображенні навколишньої дійсності, та від рівня його розвитку залежить успішність розумового, естетичного,

трудового, фізичного виховання.

2. В умовах діючого педагогічного досвіду в учнів 1-2 класів зорові сенсорні уміння знаходяться на низькому і, частково, середньому рівнях розвитку: у дітей немає чітких уявлень про системи кольорових і просторових еталонів; способи обстеження кольору, форми, величини, просторових відношень предметів не переведені остаточно у зоровий план; не засвоєні більшість нормативних словесних позначень.

3. Ефективним засобом формування зорових сенсорних умінь молодших школярів є система дидактичних ігор і вправ. Така система повинна: а) об'єднувати дві форми навчання — ігри та вправи, які забезпечують цілеспрямоване формування зорових умінь шляхом безпосереднього і посереднього (через цікаві моменти) педагогічного впливу; б) містити ігри та вправи різних модальностей (по формуванню кольорових і просторових умінь), змісту (по оволодінню сенсорними еталонами і способами обстеження) і типів (на класифікацію, серіацію, вибір об'єктів та відтворення їх властивостей); в) передбачати різні варіанти виконання ігр та вправ (предметні маніпуляції з об'єктами, їх зорове співвіднесення, оперування ними по пам'яті), а також доцільне сполучення моно- і полісенсорного (зорово-дотикового) обстеження просторових властивостей предметів.

4. Включення системи дидактичних ігор та вправ у процес навчання повинно здійснюватися: а) безперервно, послідовно, поетапно; б) на матеріалі різних дисциплін (математика, образотворче мистецтво, трудове навчання); в) у взаємозв'язку урочної та позаурочної роботи; г) у сполученні індивідуальних, групових, фронтальних форм виконання, з використанням різноманітних видів ігор (настільні, ігри-змагання, рухливі,

сежетно-рольові) та вправ (локальні, комплексні).

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми формування зорового сприймання. Уміння розрізнявати колір, форму, величину, положення предметів у просторі мають універсальне, узагальнене значення і як основний компонент входять у більш складні утворення — зорові сенсорні здібності, які, крім зазначених, можуть включати і ряд спеціальних умінь. Дослідження спеціальних зорових умінь у плані розвитку за їх допомогою різноманітних художніх здібностей учнів може стати одним із напрямків подальшого вивчення проблеми.

Основний зміст дисертації відображений у таких публікаціях:

1. Особливості сприймання шести-семирічними учнями кольорових і просторових властивостей предметів // Педагогіка та психологія. - 1996. - № 3. - С. 75-83.

2. Про формування зорових сенсорних умінь учнів 1-2 класів // Початкова школа. - 1996. - № 9. - С. 48-51

3. Система дидактичних ігор та вправ як засіб формування зорових сенсорних умінь учнів 1-2 класів // Матеріали конференції "Початкова освіта — шляхи розвитку", 10-12 квітня 1995р. Частина 1. - Запоріжжя, 1995. - С. 140-144.

4. Особливості зорового сприймання форми учнями шестирічного віку // Актуальні питання психолого-педагогічних основ виховання і навчання: Тези доповідей на наукову конференцію викладачів БДПІ. - Бердянськ, 1994. - С. 28-29.

5. Рівень розвитку слухових сенсорних умінь у шестиліток // Резерви піднесення якості навчальної діяльності учнів: Зб. тез наукових повідомлень. - Бердянськ, 1993. - С. 9-10.

6. До питання про визначення рівня сформованості зорових

(кольорових) сенсорних умінь шестилітніх першокласників // Актуальні питання підготовки спеціалістів у педвузі: 36. статей. - Бердянськ, 1992. - С. 31-32.

7. Дидактичні умови формування сенсорних умінь молодших школярів як педагогічна проблема // Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук: 36. статей. Вип. II. - Москва-Запоріжжя, 1991. - С. 19.

Волобуева И.А. Система дидактических игр и упражнений как средство формирования зрительных сенсорных умений учащихся 1-2 классов.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 — теория и история педагогики. Институт педагогики АПН Украины. Киев, 1996.

В работе определены зрительные сенсорные умения как психолого-педагогическая категория. Выявлены особенности цветового и пространственного восприятия шести-семилетних школьников. Разработана система дидактических игр и упражнений по формированию зрительных сенсорных умений учащихся 1-2 классов.

Конструирование системы дидактических игр и упражнений должно осуществляться с учетом состава зрительного отражения, структуры и механизма формирования сенсорных умений, сочетания моно- и полисенсорного обследования предметов. Структура системы объединяет игры и упражнения разных модальностей, содержания, типов и вариантов. Методика ее включения в учебный процесс предполагает непрерывное, поэтапное выполнение игр и упражнений межпредметного содержания в урочное и

внеурочное время.

Volobuyeva I.A. System of didactic games and exercises as means of forming of visual sensor skills of pupils of 1-2 grades.

The thesis for competition to university degree of candidate of pedagogical sciences in speciality 13.00.01 - theory and history of pedagogy. Institute of Pedagogy of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv, 1996.

The visual sensor skills are determined in the thesis as a psychological and pedagogic category. The peculiarities of color and space perception of six-seven-year pupils were revealed. The system of didactic games and exercises on forming of visual sensor skills of pupils of 1-2 grades has been worked out.

The development of system of didactic games and exercises is to be effected with allowance made for the constitution of visual reflection, the structure and mechanism of forming of sensor skills, the combination of mono- and polysensor inspection of objects. The structure of system combines games and exercises of different modalities, contents, types and variants. The procedure of its inclusion into the training process is proposing the continuous, gradual execution of games and exercises of interobjective contents in school and out-of-school hours.

Основні поняття: зорові сенсорні уміння, перцептивні дії, дидактична гра, вправа.

439021

АВ 36.412

Полиграфический центр фирмы "ОГАН"
г. Бердянск, телефон/факс: 5-39-43